

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, СОЦІОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**СОЦІАЛЬНА РОБОТА З АДАПТАЦІЇ СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ДО НОВОГО СОЦІАЛЬНОГО
СЕРЕДОВИЩА**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: здобувач 2 курсу 07-211М групи
спеціальності 231 Соціальна робота
освітньо-професійної програми «Соціальна
робота»

Юрій МОРКВА

Керівник: Володимир ГУРІЧ, к. пед. наук,
доцент

Рецензент: Іванна КУЛИК, к. пед. наук, доцент
кафедри соціальної роботи та соціальної
педагогіки ПНУ імені Василя Стефаника

Івано-Франківськ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	8
1.1. Поняття та значення соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб.....	8
1.2. Закордонний досвід соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами: історія проблеми	11
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ДО НОВОГО СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА	20
2.1. Технології та методи соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами	20
2.2. Міжнародний досвід соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб	35
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНИЙ ПРОЄКТ «АДАПТАЦІЯ ШЛЯХОМ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ ВПО»	41
3.1. Освітні програми для дітей та підлітків ВПО: теоретичні засади та практичні аспекти	41
3.2. Опис авторської програми соціальної адаптації українців «курс математики та фізики для школярів» в рамках проєкту «Український Дім».....	42
3.3. Оцінка ефективності освітніх та соціалізаційних заходів програми для учасників програми	51
ВИСНОВКИ	53

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56
ДОДАТКИ.....	59
Додаток А. Кодекс Академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету	59

ВСТУП

Протягом життя людина стикається з численними подіями та труднощами різного характеру та рівня складності. Особливо важкими є ситуації, пов'язані з вимушеним переселенням, що викликають сильні емоції та стрес. Внутрішнє переміщення є однією з найскладніших соціальних проблем, що негативно впливають на психічне та фізичне здоров'я людей. Тривалий або інтенсивний стрес від вимушеного переселення підвищує ризик розвитку різних психічних і фізичних симптомів, що може ускладнити процес адаптації до нового соціального середовища. Основним чинником, що впливає на успішність адаптації, є наявність підтримки та ефективної соціальної роботи, яка допомагає сім'ям внутрішньо переміщених осіб пристосуватися до нових умов.

Особливо вразливими до вищезазначених подій є сім'ї з дітьми. У багатьох дітей та підлітків, що пережили травматичний досвід переселення, розвиваються симптоми стресу, депресії, тривожні розлади та поведінкові проблеми. Питання соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб є надзвичайно актуальним у сучасних умовах України. З огляду на поточні соціальні виклики, проблема інтеграції та підтримки цих сімей набуває все більшої гостроти.

Попередні дослідження з питань соціальної роботи та адаптації внутрішньо переміщених осіб здебільшого зосереджувалися на загально-психологічних, соціально-психологічних та соціально-економічних аспектах (І. Горбаченко, В. Данилова, О. Мельник, В. Макаренко та ін.). Низка досліджень вивчає особливості соціальної адаптації в умовах внутрішнього переміщення через воєнні дії (Г. Герило, Ю. Луценко, І. Корнієнко, І. Поспелова та ін.). Соціальна робота з адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб досліджується з точки зору різних рівнів – загальносоціологічного та прикладного – дослідження соціальних

процесів (І. Марціновська, Д. Марценковський, К. Рамсделл, А. Сміт, М. Марсак, А. Гільденбранд та ін.).

Серед факторів, що сприяють успішній адаптації, виділяють особливості реакції на стресові події (А. Романча, І. Міллер-Графф), особистісні риси (І. Олійник, Ж. Шарко, С. Субота), тип соціально-психологічної підтримки (І. Трубавіна, Дж. Фелітті та ін.). Дослідження науковців допомогли визначити основні напрями та проблеми соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами – соціально-психологічні, психолого-педагогічні, соціально-економічні.

Зважаючи на актуальність питання соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища та загострення ситуації в сучасних умовах життя населення України, ми обрали тему дослідження **«Соціальна робота з адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища»**.

Мета дослідження:

Теоретично обґрунтувати поняття адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища, дослідити сучасні принципи та підходи до соціальної роботи з ВПО; розробити авторську програму соціальної адаптації.

Завдання дослідження:

1. Зробити теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення адаптації внутрішньо переміщених осіб.
2. Обґрунтувати причини, фактори та етапи адаптації ВПО до нового соціального середовища.
3. Розглянути підходи до соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.
4. Проаналізувати сучасні принципи та підходи соціальної адаптації ВПО.
5. Описати особливості застосування методів соціальної роботи при адаптації ВПО.

6. Розробити програму соціальної адаптації для внутрішньо переміщених осіб.

7. Проаналізувати питання супроводу та підтримки ВПО та їх родин у процесі соціальної адаптації.

Об'єкт дослідження: процес адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища.

Предмет дослідження: соціальні та психологічні особливості адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища.

Методи дослідження:

1. Теоретичні методи – узагальнення, аналіз, синтез, порівняння та класифікація літературних джерел.

2. Емпіричні методи – опитування, інтерв'ю, спостереження для збору даних про процеси та результати адаптації ВПО.

3. Методи моделювання – розробка програми соціальної адаптації для внутрішньо переміщених осіб.

4. Кількісні методи – статистичний аналіз зібраних даних для виявлення ефективності підходів та програм соціальної адаптації.

Практичне значення дослідження: розробка авторської програми соціальної адаптації дітей ВПО.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були обговорені під час засідань і попередніх захистів кваліфікаційної роботи на засіданні кафедри філософії, соціології та соціальної роботи (протоколи від 11.09.2023 р. № 1, від 02.09.2024 р. № 1). Результати дослідження стали предметом доповіді під час I Регіональної науково-практичної конференції «Теорія та практика соціальної роботи: досвід, сучасний стан, стратегії» для здобувачів вищої освіти та молодих науковців (03-04 грудня 2024 року, м. Івано-Франківськ). За результатами дослідження підготовлено до друку наукову статтю: Морква Ю. Г. Опис авторської програми соціальної адаптації українців

«Курс математики та фізики для школярів» в рамках проекту «Український Дім». Магістерські студії: електронний альманах. 2024. Вип. XXIV. С. __.

Структура та обсяг. Робота складається з трьох розділів, семи підрозділів, висновків, переліку використаних джерел та додатків. Основний зміст викладено на 59 сторінках

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

1.1. Поняття та значення соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) – це люди, які були змушені покинути свої домівки через збройний конфлікт, насильство, порушення прав людини або природні чи техногенні катастрофи, але залишаються на території своєї країни. Вони не перетинають міжнародних кордонів, тому юридично залишаються під захистом свого уряду, навіть якщо цей уряд є причиною їх переміщення або не в змозі забезпечити їм належний захист. Визначення ВПО відрізняється від статусу біженця, який передбачає перетин міжнародних кордонів і потребує міжнародного захисту відповідно до міжнародного права.

Кінець ХХ та початок ХХІ століття стали періодом активного розвитку теоретичних підходів до соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. Цей період ознаменувався появою нових концепцій та підходів до розуміння проблематики ВПО, зокрема, розвитком концепції соціальної адаптації як цілісного підходу до надання допомоги.

Соціальна адаптація ВПО розглядається як процес, у якому переміщені особи поступово інтегруються до нового соціального середовища, отримують доступ до соціальних послуг, освіти, працевлаштування, а також встановлюють нові соціальні зв'язки. Ця концепція стала основою для розробки комплексних програм соціальної роботи, що враховують різні аспекти життя ВПО, такі як економічна інтеграція, доступ до охорони здоров'я, освіти, правова допомога та психологічна підтримка.

Розвиток зазначеної концепції адаптації ВПО був зумовлений тим, що традиційні підходи, орієнтовані лише на матеріальну допомогу або короткострокову підтримку, виявилися недостатніми. ВПО, які стикалися з проблемами втрати домівки, роботи, соціальних зв'язків та психологічного травмування, потребували цілісного підходу, що включає всі аспекти їхнього життя.

Соціальна адаптація стала центральною темою у теоретичних та практичних дослідженнях соціальної роботи кінця ХХ – початку ХХІ століття. З'являються моделі соціальної адаптації, що включають різні рівні допомоги: від індивідуальної роботи з ВПО до створення умов для їхньої інтеграції в громаду. Наприклад, відомі у соціальній роботі концепції соціальної підтримки та реінтеграції отримали нове значення в контексті допомоги ВПО.

Важливу роль у розвитку цих підходів відіграв досвід країн, які стикалися з масовими переміщеннями населення через конфлікти або природні катастрофи. У цих країнах були розроблені програми, які враховували специфіку потреб ВПО, а також механізми співпраці між державними органами, неурядовими організаціями та міжнародними партнерами.

Важливим є внесок ООН та інших міжнародних організацій у формування стандартів роботи з ВПО, який розглянемо детальніше. Організація Об'єднаних Націй (ООН) відіграла ключову роль у формуванні сучасних стандартів роботи з ВПО. Наприкінці ХХ століття ООН визнала важливість захисту прав ВПО та започаткувала ряд ініціатив, спрямованих на розробку міжнародних стандартів та рекомендацій.

У 1998 році ООН ухвалила «Керівні принципи щодо внутрішньо переміщених осіб», що стали першим міжнародним документом, що окреслює права та обов'язки держав у захисті та допомозі ВПО. Цей документ став основою для розробки національних програм та політик,

спрямованих на підтримку ВПО, і його було прийнято багатьма країнами як базовий стандарт.

Програма розвитку ООН (ПРООН) активно впроваджує програми з соціальної адаптації ВПО, забезпечуючи їхнє працевлаштування, доступ до освіти та медичних послуг. ПРООН також надає технічну допомогу урядам у розробці стратегій інтеграції ВПО.

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН). Хоча УВКБ ООН здебільшого займається питаннями біженців, воно також активно бере участь у програмах допомоги ВПО, зокрема у випадках, коли держави не можуть забезпечити належний захист.

Крім ООН, інші міжнародні організації також зробили значний внесок у формування стандартів роботи з ВПО. Так, Міжнародна організація з міграції (МОМ) займається питаннями міграції, включаючи ВПО, і надає допомогу в розробці національних стратегій з управління міграцією. Організація реалізує програми з психологічної підтримки, реінтеграції та соціальної адаптації ВПО.

Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) надає гуманітарну допомогу ВПО під час конфліктів та надзвичайних ситуацій. Крім того, організація активно працює над забезпеченням правової допомоги та захисту для ВПО.

Європейський Союз (ЄС) активно підтримує програми з інтеграції та соціальної адаптації ВПО в країнах, які стикнулися з масовими переміщеннями. Це включає фінансову підтримку, обмін досвідом та технічну допомогу.

Висновки. Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття відбувся значний розвиток теоретичних підходів до соціальної роботи з ВПО. Концепція соціальної адаптації стала центральним елементом допомоги ВПО, забезпечуючи інтеграцію та реінтеграцію переміщених осіб у нові соціальні середовища. Важливу роль у цьому процесі відіграли

міжнародні організації, зокрема ООН, які розробили стандарти та рекомендації, що стали основою для національних політик і програм.

1.2. Закордонний досвід соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами: історія проблеми

Історія соціальної роботи з ВПО сягає корінням у події масових переміщень населення, спричинених війнами, конфліктами та природними катастрофами. Після Першої та Другої світових воєн, які спричинили масові переміщення населення, соціологи та психологи почали детальніше вивчати процеси адаптації переселенців. Важливими стали праці Роберта Паркера, що досліджував процеси адаптації мігрантів у містах, зокрема формування «міграційного циклу» та його вплив на соціальну адаптацію переселенців [1, с. 356].

Наприклад, після Другої світової війни, після розпаду СРСР та збройних конфліктів на території колишньої Югославії в 1990-х роках в Європі з'явилися мільйони внутрішньо переміщених осіб, що вимагало розробки спеціальних програм допомоги та адаптації. Розвиток соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) тісно пов'язаний з історичними конфліктами, кризами та змінами у міжнародному праві та соціальній політиці.

Метою подальшого аналізу є дослідження історії розвитку та сучасних підходів до соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у різних країнах. Аналіз досвіду країн, що стикалися з великими переміщеннями населення, можна розпочати з Європи. Для цього розглянемо основні історичні етапи розвитку обраного напрямку зі середини ХХ століття до сьогодні.

1. Післявоєнний період (1945-1960-ті роки). Після Другої світової війни Європа зіткнулася з величезним потоком біженців та ВПО. Масове переміщення людей стало однією з найбільших гуманітарних криз ХХ

століття. Створення ООН (1945) та Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) у 1950 році. Прийняття Конвенції про статус біженців у 1951 році, яка встановила стандарти захисту біженців, хоч вона прямо не охоплювала ВПО стали підґрунтям для зміни у підходах до вирішення проблем переселенців. У цей період відбувається подальший розвиток теоретичних підходів до адаптації ВПО. Основні концепції, що виникають у цей час, акцентують увагу на ролі соціальної підтримки, важливості збереження культурної ідентичності та соціальної інтеграції. Особливу увагу заслуговують дослідження Юліуса Гроутена, який вивчав роль соціальних мереж у процесі адаптації [2, с. 128]. Основна увага приділялася міжнародним зусиллям з надання гуманітарної допомоги. Соціальна робота фокусувалася на наданні основних послуг, таких як харчування, житло, медична допомога та реінтеграція.

Після закінчення Другої світової війни європейські країни зіткнулися з масовим переміщенням населення, яке стало одним з найбільших гуманітарних викликів ХХ століття. Мільйони людей були змушені залишити свої домівки через руйнування, окупацію та зміни кордонів. Так, після закінчення війни в 1945 році, близько 12-14 мільйонів німців були змушені переселитися з територій, які стали частиною Польщі, Чехословаччини, та інших країн. Це було найбільше примусове переміщення населення в історії Європи, яке включало в себе не лише біженців, але й депортації. У Центральній та Східній Європі переміщення стосувалося також поляків, українців, угорців, і інших національних груп, які були переселені в рамках змін кордонів та міжнаціональних домовленостей.

Тож, Європа після війни була сповнена руйнувань і економічної нестабільності, тому виклики, з якими зіткнулися переміщені особи, були величезними. Основні аспекти адаптації включали:

- житлове забезпечення: у багатьох країнах Європи, таких як Німеччина, Польща, Чехословаччина, була проведена масова забудова житла, щоб забезпечити переселених осіб. Були створені тимчасові табори для переміщених осіб (Displaced Persons Camps), де люди жили іноді роками;

- економічна інтеграція: переміщені особи часто стикалися з труднощами в пошуку роботи, оскільки економіка була в стані відновлення після війни. В багатьох країнах було впроваджено програми професійного навчання та перекваліфікації, щоб допомогти людям знайти роботу;

- соціальна та культурна інтеграція: переміщені особи часто стикалися з труднощами інтеграції в нові суспільства через культурні та мовні бар'єри. Важливу роль у цьому процесі відігравали громадські організації та міжнародні організації, такі як ООН, Червоний Хрест, які надавали допомогу та підтримку.

- психологічна підтримка: війна залишила глибокі травми у людей, і багато з них потребували психологічної реабілітації. Програми психологічної підтримки у різній формі та обсязі були впроваджені багатьма урядами та неурядовими організаціями.

Ще одним прикладом можна навести розділ Британської Індії у 1947 році, який призвів до утворення незалежних держав Індії та Пакистану і став причиною одного з найбільших переміщень населення в історії. Воно супроводжувалося масштабними насильствами і міжнаціональними конфліктами, які спричинили велику кількість жертв і руйнувань. Близько 10-15 мільйонів людей мусили залишити свої домівки та переселитися до Індії або Пакистану залежно від своєї релігійної приналежності. Мусульмани, які жили в регіонах, що стали частиною Індії, масово переселялися до Пакистану, тоді як індуїсти та сикхи покидали території, що стали частиною Пакистану, і переселялися до Індії. Через насильство і конфлікти процес спричинив загибель

сотень тисяч людей через міжетнічні сутички, насильства та геноцидні акти.

Соціальна адаптація та інтеграція відбувалися завдяки наступному:

- житлове забезпечення та розподіл ресурсів: уряди обох країн були змушені терміново створювати тимчасові житлові умови для мільйонів переселених осіб. Було організовано розподіл покинутої власності та земель між переселенцями;

- інституційні реформи: обидві країни мали справу з необхідністю створення нових адміністративних структур та інфраструктури для надання підтримки переміщеним особам. Так, в Індії було створено Міністерство реабілітації для координації допомоги;

- соціально-культурна адаптація: переселенці стикалися з труднощами інтеграції до нових громад, що відрізнялися за етнічними та релігійними ознаками. Важливу роль відігравали новостворені громадські організації та релігійні інститути, які допомагали переселенцям;

- економічна адаптація: Переселенці мали відновити своє економічне життя на нових територіях. Уряд Індії запровадив програми для підтримки дрібних підприємців, фермерів та ремісників. Пакистан, зі свого боку, зіштовхнувся з великими викликами, оскільки в країні не вистачало інфраструктури для економічної підтримки великої кількості переселенців;

- реабілітація та психологічна підтримка: хоча на той час ще не було широкомасштабних програм психологічної допомоги, у деяких регіонах надавали базову підтримку постраждалим від насильства. Далі з'явилися програми, спрямовані на реабілітацію тих, хто пережив травматичний досвід.

Окремо додамо, що ООН та інші міжнародні організації надавали значну допомогу в обох країнах. Вони сприяли постачанню гуманітарної

допомоги, а також займалися координацією зусиль місцевих та міжнародних НУО для підтримки переселенців.

2. Холодна війна і постколоніальний період (1960-1980-ті роки). Зазначений період характеризується конфліктами на Близькому Сході, в Африці, Азії, та Латинській Америці, що викликані «холодною війною» та процесами деколонізації, що призвело до значного збільшення кількості ВПО. Громадянські війни у В'єтнамі, Лівані, Алжирі, Анголі та інших країнах стали причиною зростання кількості ВПО в цих регіонах.

Соціальна робота починає враховувати культурні та соціальні особливості ВПО, фокусуючись на довгостроковій допомозі, включаючи психологічну підтримку та соціальну інтеграцію. У той же час розвиваються програми щодо підтримки життєдіяльності в місцях компактного проживання ВПО.

Пострадянський період і конфлікти 1990-х років. Розпад СРСР, війни у Югославії, геноцид у Руанді, конфлікти на Кавказі (зокрема, у Чечні), які супроводжувалися значним переселенням людей. Масштаб наслідків нових військових трагедій призводить до прийняття Керівних принципів ООН з питань ВПО (1998), у яких вперше визначено поняття «внутрішньо переміщена особа» і запропоновані необхідні правові рамки для захисту зазначеної категорії.

Відбувається трансформація підходів у соціальній роботі через зростання ролі неурядових організацій у соціальній роботі з ВПО. Виникає потреба у спеціалізованих соціальних працівниках, які могли б працювати з ВПО в умовах постконфліктної реабілітації та соціальної інтеграції. З'являються програми з підготовки фахівців у цій галузі.

4. Конфлікти у ХХІ столітті та сучасний період (2000-ті – теперішній час). Збройні конфлікти у Сирії, Україні, Іраку, Афганістані, а також численні природні катастрофи (наприклад, землетрус у Гаїті) призвели до значного збільшення кількості ВПО. Згодом до зазначених

криз додалися глобальна міграційна криза (2015-), пандемія COVID-19, що також вплинули на проблематику ВПО.

Саме в цей час дослідження соціальної адаптації ВПО набули міждисциплінарного характеру, включаючи соціологію, психологію, економіку та право. Сучасні підходи базуються на комплексному розумінні процесу адаптації, що враховує індивідуальні та колективні аспекти.

Важливими у цьому контексті є праці українських та міжнародних дослідників, які звертаються до проблеми адаптації ВПО в умовах збройних конфліктів та соціально-економічних криз. Зокрема, дослідження Олени Струк про соціальну адаптацію українських ВПО після конфлікту на Донбасі акцентують увагу на соціальній підтримці, правовому захисті та психологічній реабілітації [4, с. 45].

Посилюється увага до прав людини та потреб ВПО, включаючи гендерну рівність, захист дітей та вразливих груп. Розробляються комплексні програми соціальної підтримки, що включають економічну, освітню та психологічну допомогу. Зростає роль цифрових технологій у координації та наданні допомоги ВПО.

Соціальна робота з ВПО у різних країнах має свої особливості, зумовлені національними особливостями, рівнем економічного розвитку, правовою системою та культурними традиціями. Так, наприклад, через багаторічний збройний конфлікт між урядом та повстанськими групами, Колумбія має одну з найбільших у світі популяцій ВПО. Соціальна робота з ВПО в Колумбії зосереджується на реінтеграції, відновленні прав на землю, економічній підтримці та психосоціальній допомозі. Колумбійський досвід демонструє важливість міжсекторального підходу, який включає урядові структури, неурядові організації та міжнародних партнерів.

Після збройних конфліктів у 1990-х роках та війни з Росією у 2008 році, Грузія також зіткнулася з проблемою ВПО. Основними напрямками

роботи з ВПО в Грузії є забезпечення їх житлом, надання медичних та соціальних послуг, а також інтеграція в нові громади. Грузинські організації працюють у тісній співпраці з міжнародними партнерами, такими як ООН, Європейський Союз та інші.

Після анексії Криму та початку збройного конфлікту на Сході України у 2014 році, країна стикнулася з масштабною проблемою внутрішнього переміщення. Українські соціальні служби та міжнародні організації розробили програми, спрямовані на забезпечення житла, працевлаштування, психологічної підтримки та соціальної інтеграції ВПО. Особлива увага приділяється роботі з вразливими групами, такими як діти, літні люди та люди з інвалідністю.

На сучасному етапі розвитку соціальної роботи як професійної діяльності відбувається розвиток національних та міжнародних політик щодо ВПО. Сучасний світ стикається з великою кількістю конфліктів, що призводять до збільшення кількості вимушених мігрантів. Країни намагаються розробити національні стратегії інтеграції ВПО та їх соціальної підтримки.

Серед ключових подій слід відзначити прийняття національних законів про ВПО у багатьох країнах, дотичних до проблеми; посилення співпраці між міжнародними організаціями та національними урядами. Таким чином і сучасна соціальна робота з ВПО стає все більш мультидисциплінарною, включаючи аспекти прав людини, економіки, освіти та охорони здоров'я. Сучасна наука розглядає соціальну адаптацію ВПО як багаторівневий процес, що включає адаптацію на рівні особистості, родини та громади. Робота Девіда Тілмана «Соціальна адаптація і мобільність населення» висвітлює роль соціальних інститутів у процесі адаптації переселенців, зокрема роль освіти та працевлаштування як ключових факторів успішної інтеграції [3, с. 67]. Велику увагу також приділяють довготривалим стратегіям соціальної інтеграції та розвитку громад.

Висновки. Розвиток соціальної роботи з ВПО проходив у кілька ключових етапів, кожен з яких був зумовлений конкретними історичними подіями та конфліктами. Від початкових гуманітарних реакцій після Другої світової війни до сучасних комплексних підходів, соціальна робота значно еволюціонувала, пристосовуючись до потреб різних груп ВПО у різних регіонах світу. Сьогодні соціальна робота з ВПО базується на інтегрованому підході, що охоплює не лише гуманітарні потреби, але й економічну, соціальну та психологічну підтримку.

Досвід Європи після Другої світової війни та розділу Індії і Пакистану демонструє, що переміщення населення є складним і багатогранним процесом, який вимагає комплексного підходу. Ці історичні приклади стали важливими уроками для сучасного світу в умовах нових міграційних криз. Також спостерігався значний потік ВПО, що стимулювало розвиток нових підходів до соціальної роботи з цією категорією населення. Економічний аспект соціальної адаптації ВПО включає доступ до ринку праці, економічну самостійність та фінансову стабільність. Дослідження Світлани Мартиненко показують, що економічна адаптація є основою для успішної інтеграції, оскільки дозволяє переселенцям забезпечити свої базові потреби та покращити соціально-економічний статус [5, с. 23]. Це стало основою для висновків, що соціальна робота з ВПО вимагає не лише гуманітарної допомоги, але й системних заходів з інтеграції, реабілітації та підтримки переселенців.

Соціальна робота з ВПО є важливою складовою підтримки цих людей у процесі адаптації до нових умов життя. У різних країнах цей процес організовано по-різному, залежно від специфіки проблеми та доступних ресурсів. Однак ключовими є міжсекторальна співпраця, підтримка на всіх рівнях та участь самих ВПО у прийнятті рішень, що стосуються їхнього життя. Також правовий захист ВПО також є

важливою складовою процесу адаптації. Дослідження міжнародних організацій, таких як ООН та Міжнародний комітет Червоного Хреста, показують, що належне правове регулювання та доступ до правової допомоги значно підвищують шанси на успішну адаптацію ВПО в новому середовищі [6, с. 34].

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ДО НОВОГО СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

2.1. Технології та методи соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами

Соціальна підтримка є критичним елементом адаптації ВПО. Важливими є дослідження, що акцентують увагу на ролі державних і недержавних організацій у наданні допомоги ВПО. Праці Андрія Волошина зосереджуються на аналізі ефективності програм соціальної підтримки, спрямованих на інтеграцію ВПО в місцеві громади [7 с. 56].

Соціальна адаптація ВПО є ключовим елементом інтеграції цих людей у нові громади та забезпечення їх добробуту. Соціальна адаптація включає процес пристосування ВПО до нових соціальних, економічних та культурних умов. Це також включає їхню участь у соціальному житті, доступ до освіти, працевлаштування, охорони здоров'я та інших соціальних послуг. Ефективна соціальна адаптація допомагає зменшити соціальне напруження між місцевим населенням і ВПО, а також сприяє їхній інтеграції у приймаючі громади.

Аналіз форм технологій та методів соціальної роботи адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища слід упорядковувати відповідно до основних викликів, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи (ВПО). Усі заходи, як правило, є комплексними і різноманітними, включаючи питання безпеки, житла, економічної стабільності, соціальної інтеграції, психологічної підтримки та доступу до базових послуг. Кожна зі

згаданих сфер потребує специфічних методів і підходів для успішної адаптації та інтеграції ВПО до нового соціального середовища (див. Таблицю 2.1).

Таблиця 2.1.

Основні виклики для ВПО та методи їхнього вирішення

Наслідки викликів для ВПО	Метод вирішення проблеми
<p>Безпека та фізичний захист: ВПО часто стають жертвами насильства або перебувають у зонах конфлікту. Їхня безпека може бути під загрозою через нестабільність або агресивні дії інших груп</p>	<p>Доступ до безпечного притулку або евакуація з небезпечних зон є пріоритетними завданнями</p>
<p>Житлове забезпечення: багато ВПО втрачають свої домівки і не мають можливості знайти постійне житло. Тимчасові притулки, табори та перенаселені умови часто стають реальністю для ВПО</p>	<p>Доступ до житла є критичним, оскільки воно забезпечує базову стабільність та захист, тому важливі як наближені до нормальних умови проживання, так і програми відновлення права на житло, іпотечні та інші програми покращення житлових умов</p>
<p>Економічна стабільність та працевлаштування: ВПО можуть втратити свої робочі місця або засоби до існування, що створює проблеми з економічною стабільністю</p>	<p>Відновлення та оформлення необхідних документів, недискримінація на ринку праці, можливість підвищення або перепрофілювання кваліфікації відповідно до потреб місцевого ринку; створення нових робочих місць, програми зайнятості та</p>

	гранти на відновлення виробництва чи стимуляції самозайнятості
Соціальна інтеграція та доступ до послуг: ВПО можуть стикатися з дискримінацією, соціальною ізоляцією та культурними бар'єрами, які заважають їх інтеграції в нові громади	Відновлення та оформлення документів, необхідних для доступу до освіти, медицини та інших базових послуг згідно статусу ВПО
Психологічна підтримка та психосоціальна реабілітація: багато ВПО стикаються з психологічними травмами через пережиті конфлікти, втрати, насильство	Важливість надання психологічної підтримки та допомоги у подоланні травматичних подій є суттєвим аспектом адаптації та реабілітації

Відповідно до вищенаведених викликів виділяють наступні методи та технології вирішення проблем ВПО.

1. Забезпечення безпеки та захисту:

- охоронні заходи та евакуація: ООН, Червоний Хрест та інші гуманітарні організації часто організують (самостійно або у співпраці з урядовими структурами) евакуацію ВПО із зон конфлікту, забезпечуючи їх захист;

- створення безпечних зон: у деяких випадках, створюються безпечні зони для переміщених осіб, де вони можуть знайти тимчасовий притулок.

2. Житлові програми та тимчасові притулки:

- тимчасове житло та табори для ВПО: ООН та національні уряди часто створюють тимчасові табори, забезпечуючи ВПО базовими умовами проживання;

- житлові субсидії та програми відновлення: Уряди можуть надавати субсидії на оренду житла або фінансувати будівництво нового житла для ВПО.

3. Економічна підтримка та працевлаштування:

- програми професійного навчання та перекваліфікації: ВПО можуть брати участь у програмах навчання, що допомагає їм отримати нові навички та працевлаштуватися;

- мікрофінансування та підтримка малого бізнесу: організації можуть надавати мікрокредити для створення малих підприємств серед ВПО.

4. Соціальна інтеграція та доступ до послуг:

- курси мови та культурної адаптації: такі курси допомагають ВПО швидше адаптуватися до нового середовища, подолати мовні та культурні бар'єри;

- соціальні послуги та підтримка громади: забезпечення доступу до охорони здоров'я, освіти, юридичної допомоги через спеціальні програми підтримки для ВПО.

5. Психологічна підтримка та психосоціальна реабілітація:

- терапевтичні групи та індивідуальна психологічна підтримка: психотерапевтичні сесії, групи підтримки допомагають ВПО справлятися з психологічними травмами;

- психосоціальні програми для дітей та дорослих включають інтеграцію до школи, спортивних секцій, арт-терапію, що допомагає ВПО подолати травматичний досвід.

6. Медіація як технологія, що передбачає вирішення конфліктів між ВПО та іншими учасниками процесу адаптації (місцевими жителями, державними органами, роботодавцями тощо) через посередництво. Соціальні працівники, які виконують роль медіаторів, допомагають сторонам знайти спільну мову і досягти компромісу, що

сприяє зниженню соціальної напруги та поліпшенню умов для інтеграції ВПО.

Індивідуальна робота з ВПО є одним з ключових напрямків соціальної роботи. Цей підхід орієнтований на надання персоналізованої допомоги, що враховує унікальні потреби, переживання та виклики, з якими стикається кожна людина, і включає наступні методи адаптації.

1. Індивідуальні консультації є основним елементом індивідуальної роботи з ВПО. Вони передбачають:

- соціальні консультації, що спрямовані на допомогу в адаптації до нового соціального середовища, пошуку житла, працевлаштування, доступу до соціальних послуг;

- правові консультації, що допомагають ВПО зрозуміти їхні права та обов'язки, отримати необхідні документи, захистити свої права;

- психологічні консультації, що надаються психологами та психотерапевтами, які допомагають ВПО впоратися зі стресом, тривогою, травмами, пов'язаними з переміщенням.

2. Психотерапія є важливим компонентом роботи з ВПО, особливо для тих, хто пережив травматичні події, пов'язані з конфліктами або катастрофами. Психотерапевтична допомога може включати:

- індивідуальну терапію, орієнтовану на роботу з психологічними травмами, депресією, посттравматичним стресовим розладом (ПТСР).

- когнітивно-поведінкову терапію (КПТ), спрямовану на зміну негативних мисленнєвих шаблонів та поведінки, які можуть ускладнювати адаптацію.

- травмофокусовану терапію, специфічно орієнтовану на роботу з наслідками травматичних подій.

3. Кейс-менеджмент є технологією управління випадками, яка полягає в координації та організації послуг для ВПО. Соціальний працівник, який виконує роль кейс-менеджера, супроводжує клієнта на всіх етапах соціальної роботи, починаючи з оцінки потреб і закінчуючи

вирішенням проблем. Кейс-менеджмент забезпечує комплексний підхід до надання допомоги, включаючи інтеграцію різних послуг та ресурсів, які спрямовані на задоволення потреб клієнта. Надання індивідуалізованих окремих та комплексних соціальних послуг ВПО включає:

- пошук джерел та надання соціальної підтримки включає допомогу у пошуку житла, працевлаштування, отримання соціальної допомоги, медичних послуг та інших ресурсів, необхідних для нормалізації життя ВПО;

- соціальний супровід: допомога в організації життя на новому місці, пошук житла, працевлаштування, доступ до медицини та освіти;

- фінансова допомога: тимчасова підтримка, надання субсидій або допомоги для задоволення базових потреб;

- юридична допомога у вирішенні таких питань, як оформлення документів, отримання статусу ВПО, доступ до соціальних пільг і правового захисту;

- організація дозвілля та освіти: надання можливостей для участі в освітніх програмах, культурних та спортивних заходах;

- соціально-педагогічна робота включає роботу з дітьми та підлітками ВПО, спрямовану на їхню адаптацію в новій школі або навчальному закладі, розвиток соціальних і комунікативних навичок, а також організацію додаткових освітніх заходів;

Робота з ВПО вимагає від соціальних працівників високого рівня професіоналізму, емпатії та здатності до адаптації. Важливо враховувати наступні аспекти:

- травматичний досвід: багато хто з числа ВПО мають за плечима досвід травматичних подій, що може впливати на їхню здатність до адаптації. Соціальні працівники повинні мати відповідну підготовку для роботи з людьми, що пережили травму;

- соціальна ізоляція: ВПО часто стикаються з проблемою соціальної ізоляції в новому середовищі, тому важливо допомогти їм налагодити соціальні зв'язки та інтегруватися в громаду;

- обмежені ресурси: соціальна робота з ВПО часто проводиться в умовах обмежених ресурсів, що може ускладнювати процес надання допомоги. У таких випадках соціальні працівники повинні бути творчими та знаходити альтернативні рішення для підтримки клієнтів.

Ефективна індивідуальна робота з ВПО значно підвищує шанси на успішну адаптацію цих осіб у новому соціальному середовищі. Вона допомагає не лише задовольнити їхні базові потреби, але й сприяє відновленню психологічного та соціального благополуччя. Індивідуальний підхід дозволяє краще зрозуміти потреби кожної людини та надати найбільш відповідну допомогу. Таким чином, індивідуальна робота є критично важливим компонентом соціальної роботи з ВПО, що забезпечує адресну допомогу і підтримку, сприяючи адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нове соціальне середовище.

З точки зору охоплення та економічної обґрунтованості не менш важливою (особливо на початковому етапі) є методи групової роботи та організації самопомоги. Групова робота та методи самопомоги є важливими аспектами соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Вони допомагають зміцнити психологічну стійкість, створити соціальні зв'язки та підтримку серед людей, які пережили подібні обставини. Ці підходи спрямовані на подолання відчуженості, ізоляції та стресу, які часто супроводжують переміщення.

Групи підтримки є спеціалізованою формою групової роботи, яка орієнтована на надання емоційної та соціальної підтримки учасникам. Вони часто організовуються для окремих категорій ВПО, таких як жінки, діти або літні люди.

Групові зустрічі є однією з найпоширеніших форм групової роботи з ВПО. Вони надають учасникам можливість обговорювати спільні проблеми, ділитися досвідом та отримувати підтримку від інших, хто опинився у схожих обставинах. «Основними рисами груп є: добровільність, взаємність, рівність, спільна мета, підтримка та конфіденційність» [18].

Основні цілі групових зустрічей:

а) *безпека та конфіденційність* – групи підтримки створюють безпечне середовище, де учасники можуть відкрито висловлювати свої почуття, ділитися переживаннями та обговорювати проблеми без страху бути засудженими. Це забезпечується через встановлення чітких правил конфіденційності, які гарантують, що інформація, озвучена на зустрічах, не буде поширена за межами групи. Такий підхід допомагає учасникам відчувати себе захищеними і спонукає до більш відкритого спілкування;

б) *емоційна підтримка* – основною метою груп підтримки є надання емоційної підтримки учасникам. Це досягається через обговорення спільних проблем та труднощів, висловлення емоцій і переживань, а також взаємну підтримку. Учасники груп підтримки часто виявляють, що не лише отримують підтримку, але й самі можуть допомогти іншим, що сприяє формуванню почуття власної значущості та підвищує самооцінку. Групові зустрічі дозволяють ВПО поділитися своїми переживаннями, страхами та труднощами в безпечному середовищі. Це сприяє зниженню рівня стресу та тривоги;

в) *взаємодопомога* – групи підтримки ґрунтуються на принципі взаємодопомоги, де кожен учасник може як отримати, так і надати допомогу. Це може бути як емоційна підтримка, так і практична порада або інформація. Такий підхід зміцнює групові зв'язки і сприяє створенню спільноти, де кожен відчуває себе важливою частиною цілого. Учасники групових зустрічей мають можливість створити нові

соціальні зв'язки, що особливо важливо для людей, які втратили свою громаду через переміщення;

г) *фокус на конкретні потреби* – групи підтримки часто спеціалізуються на допомозі певним категоріям осіб, наприклад, жінкам, дітям, людям похилого віку або тим, хто пережив певні травматичні події. Це дозволяє краще задовольнити специфічні потреби учасників і забезпечити більш цілеспрямовану та ефективну підтримку. Спеціалізовані групи можуть зосереджуватися на питаннях, які є найбільш актуальними для їхніх учасників, наприклад, психологічні травми, соціальна адаптація, правові питання тощо;

д) *професійна модерація* – групи підтримки зазвичай проводяться під керівництвом професійних модераторів, таких як соціальні працівники або психологи, які мають необхідні знання і навички для створення підтримуючого середовища. Модератори також слідкують за дотриманням правил конфіденційності, допомагають спрямовувати дискусії в конструктивне русло і забезпечують, щоб кожен учасник мав можливість висловитися. Групи можуть слугувати платформою для навчання новим навичкам, необхідним для адаптації до нового середовища, а також для обміну корисними порадами та інформацією.

Методи організації самопомоги спрямовані на те, щоб навчити ВПО ефективно справлятися з труднощами самостійно. Це можуть бути як індивідуальні техніки, так і колективні підходи, що базуються на спільному досвіді та підтримці. «Історія розвитку груп самопомоги є показовою для того, як люди, об'єднуючи зусилля навколо спільних проблем, можуть підтримувати один одного та допомагати у вирішенні соціальних, медичних і психологічних викликів. Від ранніх братських організацій до сучасних онлайн-спільнот, ці групи демонструють ефективність принципу «рівний рівному» та сприяють розвитку громадянського суспільства» [12] Серед основних аспектів методів самопомоги виділимо такі:

а) *психологічна саморегуляція*: навчання технік релаксації, медитації, управління стресом, які допомагають ВПО знижувати рівень тривожності та покращувати психологічне самопочуття. Подібні методи часто включають навчання ВПО технікам психологічної саморегуляції, які допомагають знижувати рівень стресу і тривожності. Це можуть бути техніки дихання, медитація, прогресивна м'язова релаксація або методи когнітивно-поведінкової терапії, які сприяють покращенню емоційного стану та розвитку навичок самоконтролю;

б) *освіта та інформування*: надання ВПО необхідних знань та інформації, які допомагають їм краще орієнтуватися в нових умовах. Це може включати навчання правовим аспектам, доступу до соціальних послуг, навичкам самостійного пошуку роботи або житла. Інформація може подаватися через тренінги, семінари, інформаційні матеріали або онлайн-ресурси.

в) *підтримка особистої автономії*: розвиток у ВПО навичок, що дозволяють їм зберігати або відновлювати контроль над власним життям. Це включає вміння приймати рішення, планувати свої дії, розвивати нові навички та компетенції, які допоможуть у нових соціальних умовах. Важливою частиною цього аспекту є мотивація та підтримка віри в свої сили, що дозволяє подолати відчуття безпорадності. Розвиток навичок самоорганізації та прийняття рішень, що допомагає ВПО відчувати більше контролю над своїм життям.

г) *взаємна підтримка у спільноті*: оскільки методи самопомоги часто базуються на принципі взаємодопомоги в межах спільноти ВПО, то учасники можуть організовувати самостійні групи для обміну досвідом, надання допомоги одне одному або організації спільних заходів. Така підтримка не лише зміцнює соціальні зв'язки, але й сприяє розвитку громадянської активності та залученості ВПО до життя громади.

д) *доступність і простота використання*: методи самопомоги мають бути доступними та простими у використанні для різних категорій ВПО, незалежно від їхнього віку, рівня освіти або культурних особливостей. Це означає, що методи повинні бути легко зрозумілими, мати чіткі інструкції і не вимагати спеціальних знань або значних фінансових витрат для їх використання.

Групи самопомоги вважаються ефективним методом соціальної інтеграції, оскільки вони створюють простір для соціальної взаємодії та підтримки серед осіб, які переживають схожі труднощі. Такі об'єднання дозволяють учасникам колективно вирішувати проблеми, з якими вони стикаються, такі як працевлаштування, житло, доступ до соціальних послуг тощо. Разом вони можуть шукати ефективні рішення та ділитися ресурсами. Серед форм такої роботи з ВПО виділимо:

- *терапевтичні групи* орієнтовані на надання психологічної підтримки та допомогу у вирішенні особистих проблем. Зазвичай, їх веде професійний психолог або соціальний працівник, який допомагає учасникам аналізувати свої почуття, переживання та знаходити шляхи їхнього подолання;

- *групи соціальної підтримки* спрямовані на надання учасникам інформації, обмін досвідом і взаємну підтримку. Вони можуть організовуватися для вирішення конкретних проблем, таких як пошук роботи, оформлення документів, доступ до медичних послуг тощо;

- *навчальні групи* фокусуються на розвитку професійних, соціальних або особистісних навичок учасників. Наприклад, навчання нових професій, підвищення кваліфікації, мовні курси, тренінги з управління стресом тощо;

- *активістські групи* спрямовані на колективне вирішення суспільних проблем, наприклад, організацію акцій або заходів на підтримку прав ВПО, боротьбу за покращення умов життя тощо.

Учасники таких груп активно залучаються до суспільно-політичної діяльності.

Прикладами сучасних форм групової роботи та самопомоги можуть слугувати :

а) групи психологічної підтримки для ВПО: у багатьох країнах, включаючи Україну, організовуються групи психологічної підтримки для ВПО, які допомагають їм справлятися зі стресом та психологічними травмами. Етапи розвитку груп само- та взаємодопомоги є важливою частиною їхньої діяльності. Вони дозволяють учасникам краще усвідомити свої проблеми та ресурси, розвивати навички ефективної комунікації та співпраці, а також здобути нові знання та досвід для вирішення проблем. Розуміння цих етапів допомагає соціальним працівникам чи фасилітаторам краще керувати групами та надавати своєчасну підтримку на кожному з етапів [21; 22]. Такі групи можуть працювати в центрах для ВПО або бути частиною програм неурядових організацій;

б) освітні групи, наприклад, мовні курси для ВПО у країнах, куди вони переїхали. Ці групи допомагають ВПО освоїти нову мову, що сприяє їхній адаптації та інтеграції в місцеву громаду;

в) трудові кооперативи: у деяких країнах створюються кооперативи, де ВПО можуть спільно працювати, отримуючи дохід і підтримку один від одного. Це не лише допомагає вирішити проблему працевлаштування, але й сприяє соціальній інтеграції. Типологія груп само- та взаємодопомоги охоплює різні форми організації та діяльності, від неформальних і тимчасових об'єднань до офіційних і професійно керованих структур. «Ці групи відіграють важливу роль у суспільстві, допомагаючи людям боротися з життєвими труднощами через підтримку один одного та спільні зусилля» [23].

Таким чином, групова робота та самопомога є ефективними методами соціальної роботи з ВПО, що дозволяють забезпечити їм

необхідну підтримку, сприяють їхній соціальній адаптації та інтеграції в нове середовище. Ці підходи є особливо важливими в умовах обмежених ресурсів і великих груп переміщених осіб.

Соціальна інтеграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) визнається складним процесом, що вимагає комплексного підходу, залучення різних зацікавлених сторін та активної участі місцевих громад. Комунальні програми та залучення місцевих спільнот, спрямовані на інтеграцію ВПО, відіграють ключову роль у цьому процесі, сприяючи створенню сприятливих умов для адаптації та забезпечення їхнього соціального добробуту.

Ініціативи з інтеграції ВПО через місцеві громади можуть мати наступні форми:

а) *партнерство між ВПО та місцевими громадами*: одним із найефективніших підходів до інтеграції ВПО є залучення їх до місцевих громадських ініціатив та створення партнерств між ВПО та місцевими жителями. Такі партнерства можуть включати спільні проекти з розвитку інфраструктури, організацію культурних заходів, підтримку місцевих підприємств або надання волонтерської допомоги. Взаємодія між ВПО та місцевими жителями сприяє формуванню почуття спільноти, покращує соціальні зв'язки та знижує ризик виникнення конфліктів;

б) *розвиток соціальної інфраструктури*: місцеві громади можуть відігравати важливу роль у забезпеченні доступу ВПО до соціальної інфраструктури, такої як школи, медичні заклади, центри зайнятості та житлові програми. Впровадження програм розвитку соціальної інфраструктури, орієнтованих на потреби ВПО, допомагає створити умови для їхньої успішної адаптації та інтеграції в нове середовище. Такі програми можуть включати розширення освітніх можливостей, забезпечення доступу до якісного медичного обслуговування та організацію курсів з підвищення кваліфікації;

в) *соціальні та культурні заходи*: організація соціальних і культурних заходів за участю ВПО та місцевих жителів сприяє взаємному розумінню, підвищенню толерантності та зміцненню соціальної згуртованості. Це можуть бути фестивалі, спортивні змагання, творчі майстер-класи або благодійні акції, де ВПО мають можливість не лише брати участь, але й представляти свою культуру, традиції та звичаї. Така взаємодія дозволяє зламати стереотипи та сприяє більшій відкритості місцевих громад до інтеграції нових членів;

г) *волонтерські ініціативи*: залучення місцевих волонтерів до програм підтримки ВПО є важливим елементом комунальних програм. Волонтери можуть надавати різноманітні послуги, починаючи від мовної підтримки та допомоги в адаптації до нових умов, закінчуючи практичною допомогою в повсякденному житті. Волонтерські ініціативи допомагають створити атмосферу взаємної підтримки та співробітництва, а також сприяють підвищенню рівня довіри між ВПО та місцевими жителями.

Цифрові платформи, такі як вебсайти, онлайн-спільноти та інформаційні портали, виконують ключову роль у забезпеченні ВПО доступом до необхідної інформації, зокрема, про соціальні послуги, можливості працевлаштування, освіти, медичного обслуговування та юридичної допомоги. Вони також забезпечують можливість для обміну досвідом, отримання підтримки та створення нових соціальних зв'язків.

Одним із прикладів є платформи, які надають інформацію про доступні житлові програми для ВПО, включаючи деталі щодо документів, які необхідно зібрати, та контактну інформацію для подачі заявок. Такі ресурси як «Допомога ВПО» або «Платформа для ВПО» в Україні надають актуальні дані про соціальні виплати, програми реінтеграції та допомогу, яку можна отримати від міжнародних організацій.

Мобільні додатки є ще одним ефективним інструментом для підтримки ВПО в процесі адаптації. Вони забезпечують миттєвий доступ до важливої інформації та послуг, що особливо важливо для тих, хто знаходиться в русі або не має постійного доступу до комп'ютера. Мобільні додатки можуть включати функціонал для пошуку роботи, консультації з юристами, доступ до онлайн-курсів, психологічної підтримки та інших важливих сервісів.

Наприклад, в Україні існує мобільний додаток «Дія», який дозволяє ВПО отримати доступ до державних послуг онлайн, включаючи оформлення соціальних виплат, медичних послуг та подачу документів. Інші додатки, такі як «RefAid», орієнтовані на підтримку біженців і ВПО в усьому світі, надаючи інформацію про житло, медичну допомогу та освіту.

Освіта є важливою складовою соціальної адаптації, і цифрові платформи пропонують численні можливості для навчання та професійного розвитку ВПО. Онлайн-курси дозволяють здобувати нові знання та навички, які можуть бути корисними для працевлаштування та інтеграції в нове середовище. Платформи, такі як Coursera, EdX, Prometheus, надають доступ до курсів від провідних університетів світу, що може бути важливим для підвищення конкурентоспроможності на ринку праці.

В Україні також існують платформи, що пропонують безкоштовні курси та навчальні програми спеціально для ВПО. Наприклад, проєкт «Освіторія» пропонує освітні програми для дітей і дорослих, які можуть допомогти ВПО адаптуватися до нового середовища та знайти роботу.

Цифрові платформи та мобільні додатки також відіграють важливу роль у наданні психологічної підтримки ВПО. Через них можна отримати консультації психологів, взяти участь у групових сесіях або скористатися ресурсами для самопомоги. Такі сервіси, як онлайн-консультації або чат-боти для підтримки психічного здоров'я,

допомагають знизити рівень тривоги та стресу у ВПО, забезпечуючи доступ до професійної допомоги навіть у віддалених регіонах.

Незважаючи на очевидні переваги, використання цифрових платформ і мобільних додатків у роботі з ВПО має свої виклики. До них можна віднести недостатню цифрову грамотність серед деяких груп ВПО, обмежений доступ до інтернету в певних регіонах, а також труднощі у забезпеченні конфіденційності та безпеки особистих даних користувачів.

Проте розвиток технологій і зростання доступності інтернету відкривають нові можливості для розширення використання цифрових інструментів у соціальній роботі з ВПО. Перспективними напрямками є розвиток адаптивних платформ, що враховують потреби різних груп населення, впровадження інтерактивних освітніх програм і курсів, а також створення додатків з покращеним функціоналом для інтеграції ВПО в нове соціальне середовище.

2.2. Міжнародний досвід соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) є складною та багатогранною діяльністю, що охоплює різні форми підтримки та допомоги. Сучасні підходи до соціальної роботи з ВПО базуються на комплексному підході, що враховує індивідуальні потреби кожної особи, а також специфіку громади, в якій вони опинилися. Розглянемо досвід різних країн у питаннях адаптації ВПО.

Після Другої світової війни уряди країн Західної Європи створили комплексні програми реінтеграції ВПО, включаючи будівництво житла, навчальні програми та економічну підтримку. У Великій Британії групи самопомоги активно працюють у сфері психічного здоров'я. Одним із прикладів є організація «Mind», яка об'єднує людей з різними

психологічними проблемами, включаючи депресію, тривожні розлади, шизофренію та інші психічні захворювання.

Групи «Mind» надають емоційну підтримку, допомагають учасникам краще розуміти свої захворювання і надають поради щодо лікування. Учасники груп також можуть обмінюватися інформацією про медичні послуги та ресурси для психічного здоров'я. Британський уряд також підтримує ці групи через фінансування громадських ініціатив, що спрямовані на зміцнення психічного здоров'я, зокрема, у співпраці з Національною службою охорони здоров'я (NHS) [23, с. 97].

У Канаді існує велика кількість груп самодопомоги для людей з хронічними захворюваннями, такими як діабет, рак, розсіяний склероз та інші. Ці групи надають учасникам можливість обмінюватися досвідом боротьби з хворобою, отримувати інформацію про нові методи лікування і покращувати якість життя.

Однією з найвідоміших канадських організацій є «Canadian Cancer Society», яка координує групи підтримки для людей з онкологічними захворюваннями. Ці групи надають психологічну та інформаційну допомогу хворим та їхнім сім'ям, допомагаючи їм подолати стрес і адаптуватися до життя з діагнозом раку [24, с 45].

У Німеччині, наприклад, діяли програми з надання житла та роботи для мільйонів переселенців, та система самодопомоги для людей з інвалідністю розвинута на високому рівні. Існують спеціальні громадські організації, які об'єднують людей з фізичними та психічними обмеженнями. Одним із прикладів є «Lebenshilfe» - організація, яка підтримує людей з розумовою інвалідністю та їхніх батьків.

Групи, що діють під егідою «Lebenshilfe», допомагають не лише самим людям з інвалідністю, але й надають підтримку їхнім сім'ям у питаннях догляду, соціальної адаптації та юридичних аспектів. Учасники мають можливість ділитися своїми проблемами і досвідом у

вирішенні соціальних та побутових труднощів, що виникають через інвалідність [24, с. 116].

Після розділу Індії в 1947 році уряди Індії та Пакистану організували масштабні переселення та створили табори для біженців. В Індії уряд також організував програми професійного навчання для переселенців, що допомогло їм адаптуватися до нових умов.

У Швеції існують численні групи самопомоги для жінок, які стали жертвами насильства. Організація «Roks» (Національна організація притулків для жінок і дітей, які постраждали від насильства) є однією з найбільших таких організацій. Вона надає юридичну, психологічну та соціальну допомогу жертвам домашнього насильства та забезпечує їм можливість брати участь у групах самопомоги.

Групи підтримки для жінок у Швеції створюють безпечний простір для обміну досвідом і обговорення травматичних ситуацій. Вони надають можливість жінкам знайти сили для подолання наслідків насильства і побудови нового життя [25, с 38].

Під час конфліктів на Балканах у 1990-х роках, міжнародні організації, такі як ООН, забезпечували ВПО притулком, харчуванням та медичною допомогою. Важливою частиною реабілітації було створення програм психологічної підтримки для тих, хто пережив насильство.

Вищенаведені приклади показують, що успішна інтеграція та адаптація ВПО вимагає комплексного підходу, який включає соціальну, економічну, психологічну підтримку, а також активне залучення місцевих громад. Розглянемо деякі з прикладів досвіду реалізації соціальної політики щодо ВПО у різних країнах світу.

У США діє ряд програм, орієнтованих на допомогу ВПО та біженцям. Однією з таких є програма «Resettlement and Placement» (R&P), яка реалізується Державним департаментом США спільно з неурядовими організаціями. Ця програма надає фінансову підтримку, допомогу в пошуку житла, працевлаштування та доступ до медичних

послуг. Особлива увага приділяється психотерапевтичній допомозі для подолання травматичних переживань.

Канада є однією з країн з найбільш розвиненими програмами підтримки ВПО та біженців. Програма «Resettlement Assistance Program» (RAP) надає новоприбулим соціальну допомогу, житло, доступ до медичних послуг та освіти. Крім того, діють численні ініціативи з психологічної підтримки та інтеграції, такі як «Trauma-Informed Care», що надає психотерапевтичну допомогу з урахуванням травматичних переживань.

У Німеччині реалізується кілька програм, спрямованих на підтримку ВПО та біженців. Програма «Integrationskurse» (Курси інтеграції) надає можливість вивчення німецької мови, ознайомлення з культурою та правовою системою країни. Okремо варто згадати про проєкт «SchutzCIR», що надає психотерапевтичну допомогу жертвам конфліктів та переселення, допомагаючи їм адаптуватися до нового середовища.

У Швеції групова робота та самодопомога є важливою частиною соціальної інтеграції ВПО. Шведська модель орієнтована на максимальну залученість громадянського суспільства та добровольців у процес адаптації ВПО. У країні активно розвиваються громадські організації, які організують групові зустрічі та групи підтримки для ВПО. Наприклад, організація «Refugees Welcome Sweden» регулярно проводить зустрічі та воркшопи для біженців та ВПО, спрямовані на соціальну інтеграцію та підтримку.

У Норвегії акцент робиться на індивідуальній та груповій роботі з ВПО з особливою увагою до психосоціальної підтримки. Норвезький Червоний Хрест та інші неурядові організації активно займаються створенням груп підтримки для ВПО, де особлива увага приділяється психотерапії та соціальній інтеграції. Okрім того, у Норвегії діють

програми з навчання ВПО методам самопомоги, які сприяють зниженню стресу та покращенню психологічного самопочуття.

Польща як країна, що прийняла значну кількість біженців і ВПО внаслідок конфлікту в Україні, активно розвиває комунальні програми для їхньої інтеграції. Одним із прикладів є ініціатива «Добросусідство», яка спрямована на залучення ВПО до життя місцевих громад шляхом організації спільних заходів, курсів польської мови, тренінгів з працевлаштування та культурних подій. У рамках цієї ініціативи, ВПО можуть інтегруватися в місцеве суспільство через активну участь у соціальних та культурних заходах, що сприяє взаєморозумінню та зміцненню соціальних зв'язків.

Туреччина, яка прийняла мільйони сирійських біженців, впроваджує численні програми для їхньої інтеграції через залучення місцевих громад. Наприклад, програма «Соціальна гармонія» (Social Cohesion Program) спрямована на зниження соціальної напруги між місцевим населенням та біженцями шляхом організації спільних ініціатив, таких як навчальні програми, соціальні послуги та культурні заходи. Ця програма сприяє зміцненню відносин між сирійськими біженцями та місцевими жителями, підвищуючи рівень довіри та співробітництва.

Йорданія, яка прийняла значну кількість біженців із Сирії, впроваджує програми, спрямовані на інтеграцію ВПО через залучення місцевих спільнот. Наприклад, у рамках проекту «Community Support Committees» організовуються зустрічі та заходи, що сприяють соціальній згуртованості між біженцями та місцевими громадами. Ці комітети залучають до співпраці як ВПО, так і місцевих жителів, забезпечуючи їхню участь у прийнятті рішень щодо розвитку місцевої інфраструктури та надання соціальних послуг.

В Україні активно впроваджується практика інтегрованих соціальних послуг, яка передбачає створення центрів, що об'єднують

різні види соціальної допомоги для ВПО в одному місці. Це дозволяє ефективно координувати підтримку та забезпечувати доступність послуг.

Висновки: індивідуальна робота з ВПО є основою сучасної соціальної роботи, орієнтованої на персоналізовану допомогу в адаптації до нового соціального середовища. Важливу роль відіграють індивідуальні консультації, психотерапія та надання соціальних послуг, які забезпечують всебічну підтримку ВПО на кожному етапі їхньої інтеграції. Досвід країн, таких як США, Канада та Німеччина, демонструє ефективність комплексних програм, що поєднують різні форми та методи допомоги.

Групова робота та самодопомога є важливими складовими соціальної роботи з ВПО, забезпечуючи психологічну та соціальну підтримку, необхідну для адаптації до нового середовища. Досвід таких країн, як Швеція та Норвегія, демонструє ефективність цих підходів у процесі інтеграції ВПО та їхньої адаптації до нових умов життя. Технології соціального супроводу є критично важливими для успішної адаптації внутрішньо переміщених осіб у новому соціальному середовищі. Використання сучасних технологій, таких як кейс-менеджмент, групова робота, медіація та правова підтримка, сприяє вирішенню комплексних проблем ВПО, допомагає їм знайти своє місце в новій громаді та забезпечує їм можливість для повноцінного життя.

Використання цифрових платформ та мобільних додатків може значно підвищити ефективність надання соціальних послуг ВПО, що сприятиме успішній інтеграції ВПО до нового соціального середовища. Цифрові платформи та мобільні додатки як інструменти соціальної адаптації полегшують доступ до важливої інформації та послуг, сприяють освіті та професійному розвитку, а також забезпечують психологічну підтримку. Хоча існують певні виклики у їх впровадженні, прогрес використання цифрових технологій у соціальній роботі з ВПО

дозволяє підвищити ефективність і доступність соціальних послуг для даної категорії населення.

В Україні активно впроваджується практика інтегрованих соціальних послуг, яка передбачає створення центрів, що об'єднують різні види соціальної допомоги для ВПО в одному місці. Це дозволяє ефективно координувати підтримку та забезпечувати доступність

Комунальні програми та залучення місцевих спільнот відіграють ключову роль у соціальній адаптації ВПО, створюючи умови для їхньої інтеграції та забезпечення взаєморозуміння між ними та місцевим населенням. Досвід Польщі, Туреччини та Йорданії показує, що активна участь місцевих громад, розвиток соціальної інфраструктури та організація спільних соціальних і культурних заходів є ефективними інструментами для підтримки ВПО та зміцнення соціальної згуртованості.

РОЗДІЛ 3.

СОЦІАЛЬНИЙ ПРОЄКТ «АДАПТАЦІЯ ШЛЯХОМ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ ВПО»

3.1. Освітні програми для дітей та підлітків ВПО: теоретичні засади та практичні аспекти

Освітні програми для дітей і дорослих є важливим інструментом у процесі соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО). В умовах зміни середовища, культури, та способу життя, освіта відіграє ключову роль у формуванні нових навичок, знань і соціальних зв'язків, необхідних для успішної інтеграції в нову громаду. Внутрішньо переміщені особи часто стикаються з численними викликами, такими як мовні бар'єри, відсутність доступу до якісної освіти та соціальної підтримки. Освітні програми допомагають подолати ці труднощі, сприяючи формуванню нових можливостей для особистісного та професійного розвитку.

Інтеграція дітей ВПО до системи загальної освіти є основним напрямком роботи освітніх програм. Для успішної адаптації дітей важливо забезпечити їх включення в навчальний процес, створити умови для розвитку академічних і соціальних навичок, а також забезпечити підтримку в подоланні психологічних травм, які вони могли зазнати під час переміщення. У багатьох країнах запроваджуються спеціальні програми для інтеграції дітей ВПО до шкіл, включаючи додаткові мовні курси, курси майстерності для дівчат та хлопців, різноманітні клуби шахів, малювання, музичні тощо. психологічну підтримку, а також освітні проекти, спрямовані на розвиток толерантності та взаєморозуміння між учнями.

Позашкільні освітні програми грають не менш важливу роль у соціалізації дітей ВПО. Такі програми включають заняття у гуртках, секціях, літніх таборах, які сприяють розвитку творчих здібностей, фізичного здоров'я, соціальних навичок та емоційної стабільності дітей. Через участь у таких програмах діти мають можливість знайти нових друзів, навчитися працювати в команді та адаптуватися до нового соціального середовища

Хоча освітні програми для дітей та підлітків з числа ВПО мають велике значення, існують і виклики в їх реалізації:

- ресурсні обмеження: часто бракує фінансування для реалізації комплексних освітніх програм, особливо у регіонах, де перебуває чи мешкає велика кількість ВПО;

- мовні та культурні бар'єри: особливо важливо враховувати ці аспекти при створенні освітніх програм, щоб забезпечити їхню доступність для всіх ВПО;

- психологічні проблеми: травматичний досвід ВПО може впливати на їхню здатність ефективно засвоювати нові знання та навички, тому необхідно поєднувати освітні програми з психологічною підтримкою.

Тож, зважаючи на вищенаведені факти, можна зробити висновок, що освітні програми для дітей та дорослих ВПО є невід'ємною частиною процесу їхньої соціальної адаптації. Вони сприяють розвитку нових навичок, інтеграції у нове соціальне середовище та підвищенню рівня самозабезпечення. Важливо, щоб ці програми були адаптовані до специфічних потреб ВПО та забезпечували комплексний підхід, що включає не лише освітню, але й психологічну та соціальну підтримку.

3.2. Опис авторської програми соціальної адаптації українців «курс математики та фізики для школярів» в рамках проєкту «Український Дім»

Дана програма спрямована на соціальну реабілітацію громадян України, які опинились у незнайомих умовах Словаччині, які страждають на посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), набутий у результаті опинення у незнайомих умовах, без знання місцевої мови, житла, грошей та одягу. По-перше хочу зазначити, що дана програма була запроваджена і працює у словацькому місті Жиліна з лютого 2022 року (сторінка програми https://www.facebook.com/UAdomZA?locale=uk_UA)

Сьогодні в умовах війни велика кількість наших громадян страждає на посттравматичний стресовий розлад, зумовлений негативними зовнішніми факторами. Наявний психічний стан може стати причиною погіршення соціальної взаємодії людей, погіршення їх комунікативних навичок тощо. Тому наразі існує необхідність у розробці ефективних програм спрямованих на соціальну реабілітацію громадян України, які опинились в незнайомих умовах за кордоном.

Мета програми: покращення ефекту соціальної реабілітації громадян, які опинились у незнайомих умовах, подолання відхилень у поведінці, комунікативних навичок та психологічних проблем, що негативно впливатиме на загальний стан людей, які опинились в незнайомих умовах.

Завдання програми:

1) здійснення комплексної соціальної реабілітації громадян з посттравматичним стресовим розладом шляхом використання елементів психотерапії, соціальної роботи та педагогіки;

2) удосконалення комунікативних навичок дітей, що страждають від стресової ситуації;

3) допомога дітям в адаптації до нових навчальних програм Словаччини

4) допомога дітям з навчання двома програм одночасно (українська – онлайн та словацька – де-факто)

5) громадський розголос за допомогою програм місцевого телебачення, реклами на білбордах.

6) організація громадських заходів за участю українців, просування українських культурних цінностей;

7) зменшення проявів стресового розладу шляхом збільшення ваги позитивних емоцій та взаємодії з оточуючими;

8) удосконалення соціальної адаптації дітей, що буде здійснюватися за допомогою проведення різних заходів тощо.

Соціальна реабілітаційна робота на індивідуальному та груповому рівнях в Українському Домі використовує різні *методи та підходи* для відновлення втрачених навичок та вмінь у виконанні соціальних функцій та ролей. *Об'єктами* соціальної реабілітації є літні люди, жінки, діти, особи з інвалідністю та жінки, діти яких потребують відновлення своїх соціальних навичок та вмінь для взаємодії у суспільстві

Суб'єктами соціальної реабілітації є фахівці у галузі соціальної роботи, соціальні педагоги, реабілітологи, психологи, які співпрацювали з нашою спілкою «Український Дім» від міжнародних благодійних та церковних організацій: TENENET, Євангелістська діяконія, Червоний Хрест, CHARITAS, та інші, які мають необхідні навички та методи для відновлення соціальних навичок та ролей у людей.

Варто підсумувати, що соціальна реабілітація дітей та їх родин є важливим завданням сучасного суспільства. Цей процес передбачає надання підтримки та супроводу для дітей, які пережили травматичні події чи важкі життєві обставини, з метою відновлення їхньої психологічної та соціальної функціональності. Тому наша праця в

«Українському Домі» є важливим зразком супроводу та підтримки дітей та їх родин у процесі соціальної реабілітації.

По-перше, ключовим аспектом є індивідуальний підхід до кожної дитини. Кожна дитина має свою унікальну історію та потреби. Професіонали, які працюють у сфері соціальної реабілітації, повинні враховувати ці особливості і розробляти індивідуальні плани підтримки, щоб надати дітям належну допомогу.

Другим важливим аспектом є залучення родини до процесу реабілітації. Родина відіграє важливу роль у житті дитини, і її підтримка є вирішальною для успішної реабілітації. Родинам потрібно надавати інформацію, навчати ефективним стратегіям спілкування з дитиною та сприяти створенню безпечного та підтримуючого середовища.

Третім аспектом є психологічна підтримка дітей. Діти, які пережили травматичні події, можуть мати різні психологічні реакції, такі як посттравматичний стресовий розлад чи депресія. Психологи та психотерапевти працювали з дітьми, допомагаючи їм розуміти свої емоції та розвивати стратегії для подолання травматичних наслідків.

Четвертим аспектом є освіта та професійна підготовка. Діти, які потрапили у складні життєві ситуації, можуть потребувати додаткової освіти та навчальної підтримки. Важливо надати їм можливість здобути освіту та розвинути навички, які допоможуть їм в майбутньому власному самостійному житті.

П'ятим аспектом є соціальна інтеграція та підтримка у відновленні соціальних зв'язків. Діти, які пережили травматичні події, можуть відчувати себе відчуженими від оточуючого суспільства. Важливо створити умови для їхньої інтеграції, підтримуючи їх у відновленні соціальних зв'язків та сприяючи участі в соціальних активностях.

Матеріали та обладнання для впровадження програми: приміщення (приміщення Українського Дому Zilina, міська бібліотека, приміщення релігійної організації Charita), засоби для творчості

(ноутбуки, планшети, мультимедійна дошка, фліпчарти, аркуші паперу, олівці, фарби), спортивний інвентар, проектор.

Етапи впровадження програми:

I. Підготовчий етап.

Допомога жителів Словаччини українським громадянам, які постраждали від агресії Росії, почалася в березні 2022 року. Основна мета даного етапу – допомога в соціальній реабілітації громадян України, які опинились в незнайомих умовах Словаччині без знання місцевої мови, житла, грошей та одягу.

До активної групи ввійшли громадяни Словаччини, які беруть участь у гуманітарній допомозі біженцям, та українці, які проживають у Словаччині. У першу чергу нам необхідно було знайти приміщення, дати рекламу і навчити людей з числа волонтерів надавати професійну психологічну допомогу. Через деякий час приміщення з волонтерської допомоги було знайдено, а релігійні організації запропонували навчання волонтерів.

Метою підготовчого етапу є визначення загального стану людей, визначення ступеня прояву посттравматичного стресового розладу за допомогою спеціальних психодіагностичних методик, підготовка заходів з подальшої соціальної реабілітації людей на основі отриманої інформації.

Окрім цього, на даному етапі проводиться перша зустріч із людьми, визначається їх загальний настрій, проводиться бесіда з батьками або іншими особами щодо їх загального психічного стану. На даному етапі важливо повноцінно визначити загальні особливості матеріальний, та морально-психологічний стан людей, на реабілітацію яких буде спрямована дана програма.

Розуміння черговості проблем біженців дозволить визначити необхідність залучення інших спеціалістів; Проведення діагностичних та ознайомлювальних заходів дозволить отримати повноцінне уявлення

про стан постраждалих від агресії Росії, на яких буде спрямована програма соціальної реабілітації.

Окрім цього, на даному етапі проводиться перша зустріч із дітьми, визначається їх загальний настрій, проводиться бесіда з батьками або іншими особами щодо їх загального психічного стану. На даному етапі важливо повноцінно визначити загальні особливості дітей, рівень знань майбутніх учнів, на яких буде спрямована програма «курс математики та фізики для школярів». Розуміння психологічного стану, та рівня знань дітей дозволить визначити необхідність залучення інших спеціалістів; визначення чинників, що вплинули на формування посттравматичного стресового розладу дасть можливість з'ясувати ті події та фактори, про які не варто згадувати у процесі соціальної реабілітації, аби не впливати негативно на загальний стан дитини та ефективність програми.

Проведення діагностичних та ознайомлювальних заходів дозволить отримати повноцінне уявлення про основний напрямок допомоги, дорослих та дітей, на яких буде спрямована програма соціальної реабілітації.

Організація та проведення занять є однією з форм адаптації дітей переміщених осіб з числа громадян України закордоном. Це зразок того, як спілка Український Дім через програму «курс математики та фізики для школярів» реалізує стратегію своєї діяльності через надання, зокрема, освітніх послуг громадянам України у Словаччині. Створення для дитини умов для навчання, організація та підтримка навчального місця, ритму навчання, знайомої атмосфери спільної освітньої дії – усе це складові діяльності з нормалізації життя після стресу переїзду в іншу країну, адаптації до нових умов і пошук нових соціальних зв'язків.

Робочий етап програми – власне навчання дітей працювати із двома програмами навчання, які сильно відрізняються один від одного. Тому що за допомогою математики та фізики наші діти за значного

відставання в інших предметах через труднощі зі знанням мови можуть підтвердити свій авторитет у класі та серед місцевих дітей. Що є важливим фактором у процесі соціальної реабілітації саме на яку спрямована дана програма.

Перш за все, проводяться заходи соціальної діагностики дітей:

- 1) визначаються базові знання дитини, та соціальні характеристики її сім'ї;
- 2) визначається характеристика знань дитини;
- 3) проводиться соціально-побутове та педагогічне обстеження дитини.

Отримані результати у сукупності з психічними особливостями дитини, за допомогою психодіагностичних методик, дозволять сформулювати приблизну програму занять, спрямовану на досягнення найшвидшого результату.

Безпосередня соціальна реабілітація дітей буде включати в себе наступні складові.

Перш за все необхідне створення групи дітей, у межах якої будуть впроваджуватись заходи соціальної реабілітації. Група дітей для навчання має бути невеликою, 2-3 особи приблизного одного віку, бажано з одним рівнем знань.

Груповою роботою соціальної реабілітації дітей, яка теж є дуже важливою складовою вирішення їх соціальних проблем, займаються інші курси нашого загального проєкту Українськи Дім. Саме у межах цих груп по 10-15 чоловік і буде відбуватись реабілітація дитини.

Відповідно, спочатку необхідно провести захід, спрямований на ознайомлення групи дітей один з одним: «День знайомств», який має тривати 1-2 години та мати вигляд одного з занять, що буде реалізовуватись у межах даної програми. У межах даного заходу діти будуть знайомитись один з одним, розповідати про те, хто вони та чим займаються, цікаві факти зі свого життя, цікаві та кумедні історії тощо.

На даному заході спеціалісту важливо налаштувати дітей на вдалу взаємодію та підвищити рівень їх комунікації. У свою чергу, даний захід дозволить адаптувати дітей до соціального середовища у процесі їх безпосередньої взаємодії під час «Дня знайомств». Окрім цього, даний захід підвищить рівень комунікативних навичок дітей, що також є важливим аспектом соціальної реабілітації.

Заходи, що будуть реалізовуватись у межах програми після «Дня знайомств»окрім саме навчальних занять:

1) фільмотерапія – під час даного заходу дітям будуть презентуватись фільми та мультфільми, українською або словацькою мовою в у яких буде зроблено акцент на позитивних моментах життя, радості, щасті та дружбі. Даний захід дозволить налаштувати дітей на позитивні емоції, змінить їх загальний настрій. При цьому, якщо діти стали сиротами внаслідок війни або їх батьки зараз перебувають у районі ведення бойових дій, у даних фільмах та мультфільмах не потрібно використовувати тематику, пов'язану з батьками та іншими факторами, що можуть виступати у якості триггеру та погіршити стан дитини;

2) спортивні заходи та змагання – даний елемент соціальної реабілітації дітей дозволить покращити їх фізичний стан, збільшити кількість фізичних сил, що особливо необхідно в умовах посттравматичного стресового розладу. Окрім цього, такі заняття дозволять перемкнути увагу дітей та знизити їх концентрацію на негативних моментах і емоціях. Змагальний характер заходів, у свою чергу, стане елементом вдосконалення соціальної адаптації дітей;

3) тренінг на вдосконалення комунікативних навичок, у межах якого спеціаліст шляхом виконання різних вправ та рольових ігор позитивно впливатиме на формування комунікативних навичок дітей, що страждають від відсутності товаришів та шкільного булінгу;

4) спортивні змагання між дітьми та їх батьками – даний захід сприятиме позитивній соціальній адаптації дітей, а також допоможе налагодити зв'язки із членами сім'ї, що позитивно вплине на вдосконалення їх комунікативних навичок та міжособистісної взаємодії;

5) тренінг з подолання негативних емоцій – під час даного заходу спеціаліст має з обережністю підійти до теми негативних емоцій та за допомогою різних педагогічних інструментів допомогти дітям пережити негативні емоції та подолати їх.

Рекомендації до проведення тренінгу: діти мають на аркуші паперу написати або намалювати те, що зараз їх бентежить. Після цього разом із спеціалістом вони мають зібрати аркуші паперу з негативними емоціями та закопати їх у землю. Це – символічний спосіб подолання негативних емоцій, що допоможе покращити загальний настрій дітей та слугуватиме інструментом позитивного переживання негативних емоцій. Завдяки даному ритуалу діти знатимуть, що негативні емоції вже позаду, тож надалі – лише позитивні моменти їх життя. Окрім цього, у процесі здійснення даного ритуалу діти набувають навичок роботи у групі, що також є корисним для їх соціальної реабілітації;

6) арт-терапія – дітям пропонується намалювати на аркушу паперу позитивний сюжет, що дасть можливість знизити їх негативні настрої, а також допоможе перемкнути увагу дітей з негативних внутрішніх переживань;

7) кулінаротерапія – дітям у групі пропонується разом приготувати страву, яку після вони скуштують під час спільного чаювання;

8) організація концертів, конкурсів, театралізованих показів, конкурсів талантів тощо, що сприятиме соціально-культурній реабілітації дітей з посттравматичним стресовим розладом;

10) ігротерапія – організовується спільне дозвілля дітей: гра в настільні ігри, спортивні ігри, рольові ігри тощо (в залежності від вікової групи дітей);

11) фінальний захід – конкурс талантів дітей, на якому будуть присутні їх батьки та родичі. Даний захід слугуватиме підсумком програми соціальної реабілітації дітей з посттравматичним стресовим розладом, де вони матимуть можливість проявити власні здібності, подолають страх публіки, а також зможуть показати, наскільки ефективною була програма соціальної реабілітації.

Остаточним елементом даного етапу буде визначення ефективності соціальної реабілітації шляхом бесіди з батьками та дітьми щодо їх актуального емоційного стану, щодо їх враження від заходів, що відбувались у межах програми тощо.

3.3. Оцінка ефективності освітніх та соціалізаційних заходів для дітей та підлітків ВПО

На етапі підбиття підсумків впровадження програми ми залучали нідерландських фахівців з питань психодіагностики з «ARQ National Psychotrauma Centre», які проводили остаточну оцінку психічного стану дітей, а також визначали наявний ступінь прояву посттравматичного стресового розладу. Оцінку психічного стану дітей, та дорослих проводилось за допомогою *анкетування та опитування* це були стандартизовані анкети з питаннями про самопочуття, рівень стресу, емоційний стан і соціальну адаптацію до та на момент опитування участі в програмі. Оцінювались зміни в самооцінці психічного стану, якості життя, рівні тривоги та депресії. Проводились *інтерв'ю та фокус-групи* які дозволяють отримати поглиблену інформацію про суб'єктивні переживання учасників щодо програми. Це включало оцінку змін у стосунках, соціальних навичках, когнітивних функціях і загальному емоційному стані.

Ми вели *спостереження* за учасниками, щоб оцінити зміни в їхній поведінці, комунікації та реакції на стресові ситуації. Також проводилось *опитування та інтерв'ю*, які дозволяли оцінити, наскільки учасники програми змогли адаптуватися до нового соціального

середовища, відновити або створити нові соціальні зв'язки. Оцінювались *зайнятість та соціальна активність* – аналізувалось, як програма вплинула на можливість учасників повернутися до роботи, навчання або інших видів соціальної активності. Даний етап дозволяє оцінити ефективність впровадження програми, що буде проявлятися у зниженні рівня прояву посттравматичного стресового розладу.

Нажаль опитування ми робили, але результати оцінювання згаданими фахівцями до нас не доводились, а посилались зразу у центральний офіс, але загальне враження від нашої роботи було добрим (<https://prezi.com/view/WJA1pakWA3aL0mp4ix0C/>)

Складнощі, що можуть виникнути у процесі впровадження програми:

- погіршення психоемоційного стану дітей внаслідок дії негативних зовнішніх факторів (війна у країні та її наслідки для суспільства, а також для родини певної дитини);
- виникнення конфліктів між дітьми, що ускладнюватиме впровадження програми;
- високий рівень прояву психологічних травм, що потребуватиме додаткового втручання спеціалістів у сфері психології і психотерапії.

Отже, дана програма дозволила подолати прояви та наслідки посттравматичного розладу у дітей, що стали жертвами військових дітей. Програма дає можливість удосконалити соціальну адаптацію дітей, їх соціальні навички, емоційний та психічний стан, що, загалом, допоможе подолати ПТСР або слугуватиме у якості одного з інструментів в адаптації наших громадян у новому середовищі

У підсумку, соціальна реабілітація дітей та їх родин – це складний та багатогранний процес, який вимагає індивідуального підходу, психологічної підтримки, освіти та соціальної інтеграції. Важливо забезпечити дітям та їх родинам умови для відновлення психологічного

та соціального благополуччя, щоб вони могли розвиватися та будувати майбутнє після травматичних подій ми вважаємо, що наша спілка «Український Дім» з поставленими завданнями впоралася.

ВИСНОВКИ

Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб є складним і багатограним процесом, що охоплює психологічні, соціальні, культурні, економічні та правові аспекти. Успішна адаптація сприяє інтеграції ВПО в нове соціальне середовище, забезпечує їхнє економічне та психологічне благополуччя, а також допомагає уникнути маргіналізації та соціальної ізоляції. Для досягнення цих цілей необхідно забезпечити комплексний підхід, що включає надання правової, психологічної та соціально-економічної підтримки, а також створення умов для збереження культурної ідентичності та розвитку нових соціальних зв'язків.

Аналіз наукових досягнень у сфері соціальної роботи з адаптації сімей ВПО до нового соціального середовища показує, що цей процес є багатограним та комплексним. Історія проблематики демонструє еволюцію підходів до адаптації ВПО – від перших теоретичних концепцій до сучасних міждисциплінарних досліджень. Зростаюче значення соціальної адаптації як об'єкту наукових досліджень підкреслює необхідність комплексного підходу, що включає соціальні, економічні, правові та психологічні аспекти для забезпечення успішної інтеграції ВПО в нове соціальне середовище. Але, соціальна робота з ВПО стикається з низкою викликів, серед яких обмеженість фінансування, недостатня кількість соціальних працівників, проблеми з доступом до соціальних послуг у віддалених регіонах. Однак, завдяки зусиллям держави та міжнародних організацій, практика соціальної роботи з ВПО поступово вдосконалюється, що сприяє їх успішній адаптації та інтеграції у нове соціальне середовище.

В той же час сучасна соціальна політика та нормативні основи практики соціальної роботи з ВПО базуються на комплексному підході, що враховує правові, соціальні, економічні та психологічні аспекти. Розвиток нормативних основ соціальної роботи з ВПО в Україні та за кордоном відображає важливість забезпечення правового захисту та інтеграції ВПО у нове соціальне середовище, що є ключовим для їх успішної адаптації. Використання досвіду інших країн та міжнародних стандартів сприяє вдосконаленню соціальної роботи з ВПО та підвищенню ефективності соціальної політики у цій сфері.

Ця робота є важливою складовою підтримки цих людей у процесі адаптації до нових умов життя. В різних країнах цей процес організовано по-різному, залежно від специфіки проблеми та доступних ресурсів. Однак ключовими є міжсекторальна співпраця, підтримка на всіх рівнях та участь самих ВПО у прийнятті рішень, що стосуються їхнього життя.

Розвиток соціальної роботи з ВПО проходив у кілька ключових етапів, кожен з яких був зумовлений конкретними історичними подіями та конфліктами. Від початкових гуманітарних реакцій після Другої світової війни до сучасних комплексних підходів, соціальна робота значно еволюціонувала, пристосовуючись до потреб різних груп ВПО у різних регіонах світу. Сьогодні соціальна робота з ВПО базується на інтегрованому підході, що охоплює не лише гуманітарні потреби, але й економічну, соціальну та психологічну підтримку. Концепція соціальної адаптації стала центральним елементом допомоги ВПО, забезпечуючи інтеграцію та реінтеграцію переміщених осіб у нові соціальні середовища. Важливу роль у цьому процесі відіграли міжнародні організації, зокрема ООН, які розробили стандарти та рекомендації, що стали основою для національних політик і програм. Саме освітні програми для дітей та дорослих ВПО є невід'ємною частиною процесу їхньої соціальної адаптації. Вони сприяють розвитку нових навичок,

інтеграції у нове соціальне середовище та підвищенню рівня самозабезпечення. Важливо, щоб ці програми були адаптовані до специфічних потреб ВПО та забезпечували комплексний підхід, що включає не лише освітню, але й психологічну та соціальну підтримку.

Психологічна реабілітація та підтримка є невід'ємною частиною процесу соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб. Вона допомагає їм подолати психологічні наслідки травматичних подій, відновити психічне здоров'я та успішно інтегруватися в нове соціальне середовище. Комплексний підхід, який включає індивідуальну та групову підтримку, психоосвітні програми, творчу терапію та тренінги з управління стресом, є найбільш ефективним у наданні психологічної допомоги ВПО.

Сучасні форми, технології та методи соціальної роботи з ВПО базуються на комплексному підході, який враховує індивідуальні потреби та обставини кожної особи. Індивідуальна робота, групові заняття, соціальний супровід, освітні програми та психологічна підтримка є ключовими елементами ефективної соціальної адаптації. Використання сучасних технологій, таких як цифрові платформи та мобільні додатки, також значно підвищує ефективність надання соціальних послуг ВПО. Ці підходи допомагають не лише подолати труднощі, пов'язані з переміщенням, але й сприяють успішній інтеграції ВПО у нове соціальне середовище. Цифрові платформи та мобільні додатки є важливими інструментами в процесі соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб. Вони полегшують доступ до важливої інформації та послуг, сприяють освіті та професійному розвитку, а також забезпечують психологічну підтримку. Хоча існують певні виклики у їх впровадженні, перспективи використання цифрових технологій у соціальній роботі з ВПО є багатообіцяючими, що дозволяє підвищити ефективність і доступність соціальних послуг для цієї категорії населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Park, R. (1928). Human Migration and the Marginal Man. *American Journal of Sociology*, 33(6), p. 356.
2. Groten, J. (1965). Social Networks and Immigrant Adaptation. *Journal of Social Issues*, 21(2), p. 128.
3. Tillman, D. (2003). *Social Adaptation and Population Mobility*. Cambridge University Press, p. 67.
4. Струк, О. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб у сучасній Україні. *Вісник соціальної роботи*, 4, 2018. С. 45.
5. Мартиненко С. Економічна адаптація ВПО в Україні: виклики та перспективи. Київ: Видавничий дім «Наукова думка», 2017. С. 23.
6. UNHCR. (2016). *Guidance on the Protection of Internally Displaced Persons*. Geneva: UNHCR, p. 34.
7. Волошин А. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб: досвід та перспективи. Харків: Видавництво Харківського національного університету, 2019. с. 56.
8. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», 2014. Верховна Рада України.
9. Постанова Кабінету Міністрів України № 505 «Про забезпечення соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб», 2014. Кабінет Міністрів України.
10. Державна цільова програма соціальної підтримки ВПО до 2025 року, 2020. Міністерство соціальної політики України.
11. Гаєва О. Правові та соціальні аспекти захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 2019, С. 45-47.

12. Волошина О. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами: проблеми та перспективи. Соціальна робота в Україні, 2021, С. 60-63.
13. UNHCR. «Guidance on the Protection of Internally Displaced Persons». Geneva: UNHCR, 2016.
14. European Commission. Integration of Migrants: A Common Framework, 2019.
15. Krieger, H. Internally Displaced Persons in International Law. Oxford University Press, 2012.
16. Bauer, T. Economic Integration of Displaced Persons: The European Perspective. Journal of European Social Policy, 2017.
17. Ткаченко А. Захист прав ВПО в Україні: аналіз правової бази. Вісник юриста, 2020, С. 34-37.
18. Студенкова О. В. Поняття та сутність груп самодопомоги в соціальній роботі. Навчальний посібник. Київ: Видавництво КНУ, 2015. С. 65-70.
19. Максимович В. П. Історія розвитку груп самодопомоги. *Журнал соціальної роботи та психології*. Т. 6. №4. 2013. С. 123-127
20. Борисенко І. В. Типологія груп самодопомоги та їх роль у соціальній роботі. *Праці Інституту соціальної роботи*. Львів, 2018. С. 44-48.
21. Іваненко О. С. Етапи розвитку груп самодопомоги. *Журнал соціальної психології*. Вип. 4. 2019. С. 35-41.
22. Макаренко Л. В. Динаміка розвитку груп у соціальній роботі. *Соціальна робота в Україні: сучасні підходи та перспективи*. Одеса: Видавництво ОНУ, 2020. С. 102-108.
23. Pilgrim, D. (2009). Key Concepts in Mental Health. London: SAGE Publications, p. 97.

24. Stewart, M., Brown, J., Donner, A. (2007). The Role of Self-Help Groups in Chronic Disease Management in Canada. University of Western Ontario, p. 45.
25. Becker, H. (2003). Disability in Germany: The Self-Help Group Movement. Journal of Disability Studies, p. 116.
26. Edin, K., & Nilsson, B. (2013). Women's Experiences of Violence and Support in Sweden: A Study of Self-Help Groups. Scandinavian Journal of Public Health, p. 38.
27. Інтегрування соціальних послуг для внутрішнього переселення дітей: надбання України [Головань С. М., 2020]

ДОДАТКИ

Додаток А. Кодекс Академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету